

ANAYASA MAHKEMESİNİN SİYASİ YAPISI

Hasan TUNÇ (*)

GİRİŞ

T. C. 1982 Anayasasının metnine dahil olan ve Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri kapsayan «Başlangıç Kısmında»: Milli iradenin mutlak üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu ve bunu Millet adına kullanmaya yetkili kılınan hiçbir kişi ve kuruluşun, Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icapları ile belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkmayacağı; kuvvetler ayırımının, devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmeyip, belirli devlet yetkilerinin kullanılmasından ibaret ve bununla sınırlı medeni bir işbölümü ve işbirliği olduğu ve üstünlüğün ancak Anayasa ve kanunlarda bulunduğu açıkça belirtilmiştir. Anayasa ve Mahkemesi de, Türk Milleti adına egemenliği kullanan anayasal kuruluşlardan biridir. Yasama organının Anayasada belirtilen tasarruflarının, Anayasaya uygunluğunun denetimi Anayasa Mahkemesi'ne ait yetkilere aittir. Yüksek Mahkeme, bu görevi gereği siyasi sorunlarla uğraştığından, adeta yarı siyasi bir organ niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle kararları da, sonuçları itibarıyla siyasi hayati etkilemektedir.

Yasama organının kanun mahiyeti arzeden tasarruflarının Anayasaya uygunluğunun denetimi mekanizması, yasama organına hakim çoğunluğun iradesi ile yürütme organı iradesinin birleşmesi sonucu meydana gelebilecek, siyasi diktaların enegllenmesini sağlayan önemli etkenlerden biridir. Bu sebeple yasama organı, kendisine ait kanun yapma yetkisini kullanırken, Anayasa Mahkemesi'nin ilgi konudaki karar ve yorumlarını gözden uzak tutamaz.

Siyaset alanı ile hukuk alanının kesiştiği bir bölgede görev yapan Anayasa Mahkemesi'nin uğraştığı konuların siyasetle çok yakından ilgili olduğunda şüphe yoktur. Çünkü, yasama organının siyasi tercihlerinin Anayasaya uygunluğu yönüyle denetlenmesi hukuki ve siyasi sorun-

(*) S. Ü. Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

ları, sonuçları itibariyle birbirinden kesin hatlarla ayırmayı hayli güçleştirmektedir. Bu itibarla, Anayasa Mahkemesi'nin belirgin bir siyasi fonksiyon ifa ettiğini belirtebiliriz.

Konunun daha çok, Türk Anayasa Mahkemesi uygulamaları açısından ele alındığı incelememiz de, ilk olarak, anayasa yargısının teorik temelleri üzerinde durulmaktadır. Türk Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşunu açıklayan bölümü, Yüksek Mahkemenin görev ve yetkilerinin siyasetle ilişkisinin belirtildiği kesim izlemektedir. Bunu, Anayasa Mahkemesi kararlarının siyasi sonuçlarının ele alındığı kısım takip etmektedir.

I. ANAYASA UYGUNLUK DENETİMİ VE SİYASET

1. Siyasal İktidarın Anayasa Yargısı Yoluyla Sınırlanması Düşüncesinin Fikri Temelleri

Hukuk normları arasında bir hiyerarşi olduğu düşüncesi çok eskidir. Eski Yunan'da, Roma'da, İslâm Hukukunda ve Ortaçağın Hıristiyan müelliflerinde bu fikre rastlanır. Sokrat, kendisini yargılamak üzere toplanan Atinalılara, kendi kanunlarının üstünde ilâhi kanunlar ve vicdani prensipler olduğunu hatırlatırken bu düşünceyi dile getirmiştir. Aristo da, siyasal toplumun ana teşkilâtını kuran kanunlarla, alelâde kanunlar arasında bir ayırım yapmıştır. Çiçeron, yazılı olmayan, fakat aklın ve tabiatın emrettiği kanunların varlığını ileri sürmüştür; «Hukuk ne Oniki Levha Kanunu, ne de pretorların emirnameleridir, hakiki ve ebedi kanun, doğru yolu gösteren aklın, tabiata uygun olarak emrettiği şeydir. Bu kanunu ne Senato, ne de halk yürürlükten kaldırabilir.» Stoisyenler de, aklın emrettiği kanunların üstünlüğünden bahsetmişlerdir. Ortaçağda Saint - Thomas, Summa Theologia adlı eserinde kanunları ebedi kanun (Lex aeterna), tabii kanun (Lex naturalis), beşeri kanun (Lex humana), ilâhi kanun (Lex divina) diye dörde ayırmış ve beşeri hukukun tabii hukuka aykırı olamayacağını belirtmiştir. İslâm Hukukunda da bu hiyerarşi fikri; «Kur'an'ın vaz'ettiği hukuki esaslar, amme kudretini elinde tutanlar tarafından ihlâl edilemeyecek üstün hukuk kurallarıdır», şeklinde ifade edilmiştir. Nihayet Rönesans'tan sonra «tabii hukuk» akımı, hukuk kuralları arasında bir kademelenme olduğu fikrinin yaygınlaşmasına geniş ölçüde hizmet etmiştir (1).

Hukuk devleti idealine erişme çabası şekline dönüşen bu gelişmeler, zamanla siyasal iktidara bir sınır koyma düşüncesi şekline bürünmüştür.

(1) T. Feyzioğlu, Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakabesi, AÜSBF Yayını, Ankara 1951, s. 3.

Bu sınırlamanın ilk aşaması, kişi haklarını güven altına alan ve iktidarı kullananların uymak zorunda olduğu bazı kuralların konması idi. Bu kurallar bütününe, en üstün kanun veya temel kanun denmektedir. Anayasacılık hareketinin başlangıcının XVIII. yüzyıl İngiltere'sinde, Stuart'ların mutlakiyetine karşı Püriten'lerin mücadelesinde bulmak mümkündür (2).

Anayasa Yargısı düşüncesinin kaynaklarını da yine aynı ülkede, İngiltere'de bulmaktayız. Yasama organının, üstün hukuka aykırı tasarruflarda bulunamayacağı, bulunduğu takdirde bu tasarrufların hüküm ifade etmeyeceği ve herhangi bir kanunu, Anayasaya aykırı gören mahkemelerin onu uygulamak zorunda olmadıkları fikri, İngiltere'de doğmuştur. Bu fikrin ilk kıvılcımlarını hakim Edward Coke ile kral I. James arasında meydana gelen ihtilaflarda bulmak mümkündür.

İngiltere'de, I. James'in hükümran olduğu tarihe gelinceye kadar hakim olan fikir, kralın herşeyin üstünde olduğu, O'nun tasarruflarına karşı gelebilecek veya O'nun iktidarını kısıtlayabilecek ve kontrol edebilecek üstün bir kanun olmadığı, mahkemelerin dahi kralın kanunlarını ve tasarruflarını iptal edecek yetkilere sahip bulunmadıkları düşüncesi idi. O tarihlerde, yani XVIII. yüzyılın başlarında, her ne kadar Magna Carta (Büyük Ferman) hükümleri câri idiyse de, kralın bu kurallara aykırı hareket etmesi ancak parlamentonun bazı mali tedbirlere başvurusuyla önlenebiliyordu. Başka bir deyişle parlamento, talep edilen tahsisatı reddetmek yoluyla kralı Magna Carta hükümlerine riayet ettirebiliyordu. Kralın, Magna Carta hükümlerine aykırı tasarruflarının yargı denetiminden geçirilmesi pek düşünüleliyordu. Krala ve parlamentoya üstün kuvvette bir temel kanunun mevcut olduğu fikri ilk defa bu yıllarda, hâkim Coke tarafından ortaya atılmıştır denilebilir. Hâkim Coke, kral ile olan mücadelesi süresince, Magna Carta'yı, kralın üstünde birçok yönlerden parlamento tarafından dahi değiştirilemeyen temel bir kanun olarak görmüştür. Bu fikrin en hararetli savunuculuğunu yapan hâkim Coke, mahkemelerin kral ve parlamento ile millet arasında hakem vazifesini ifa etmeleri gerektiği tezini savunmuş ve nihayet, kralı kanundan üstün bir kuvvet olarak kabul edenleri, vatan hainliği ile itham etmiştir. O'na göre kral, memleket kanunlarına uymak zorunda idi ve parlamentonun dahi üstünde yer alan bazı kanunlar mevcuttu. Adaletin mukaddes sayılan prensiplerine aykırı düşecek yasama tasarruflarını uygulamamak hâkimlerin görevi idi. «Calvin» davası sebebiyle kaleme aldığı kararında hâkim Coke, tabii hukukun insana tanıdığı teminatı parlamentonun her-

(2) M. Kıratlı, Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi, Sevinç Matbaası, Ankara 1966, s. 1.

hangi bir kanun ile çürütemeyeceğini beyan etmiştir. Yine başka bir davada da, akla ve müşterek hukuka aykırı veya uygulanması imkânsız, adil olmayan bir kanunun yok sayılması gerektiğini ve mahkemelerin, bu çeşit kanunlara uymak zorunda olmayacaklarını belirtmiştir (3).

Coke'un yaşadığı sürece savunduğu bu fikirler İngiltere'de kendisinden sonra pek taraftar bulamamıştır. Fakat, Amerika'da bu düşüncelerin kabulü ile, Anayasa Yargısının yıkılmaz temelleri inşa edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde baş hâkim (Chief Justice) Marshall 1803 tarihli «Marbury v. Madison» davasında, Coke doktrini ile doğal hukuk düşüncesini bütünleştirerek (4), Anayasa yargısının gerçek manada yerleşmesini sağlamıştır.

John Marshall, söz konusu kararında şöyle diyordu: «Yargı erkinin başlıca görev ve yetkisi hukukun ne olduğunu beyan etmektir. Bir hukuk kuralını belirli olaylara uygulayan kişiler, ister istemez bu kuralı yorumlayacaklardır. Yargıç, birbiriyle çakışan iki kanun karşısında kalınca, bunlardan herbirinin uygulama alanını belirlemek zorundadır. Bir olayda uygulanması gereken kanun, Anayasaya aykırı ise ve söz konusu olayla ilgili bir Anayasa hükmü var ise, yargıç ya kanunu uygulayarak Anayasayı ihmal edecek, ya da Anayasa hükmünü uygulayarak kanunu ihmal edecektir. Bu doğrudan doğruya yargı erkinin kendisidir, özüdür. Şu halde, yargıç Anayasayı nazarı itibare alacaksa ve Anayasa, Yasama organının alelâde tasarruflarından üstünse, kanunla Anayasanın çarpışması halinde, hadise kanuna göre değil, Anayasaya göre çözümlenmelidir...»

«... Anayasa ya alelâde kanunlar gibi değiştirilemeyen üstün bir kânundur, ya da yasama organının dilediği zaman değiştirebileceği, alelâde kanunlarla aynı seviyede bir tasarruftur. Bu şıklardan birincisi doğru ise, yasama organının Anayasa aykırı tasarrufları kanun değildir. İkinci şık doğru ise, yazılı Anayasalar, mahiyeti icabı sınırlandırılması imkânsız olan bir kuvveti sınırlandırmak üzere milletlerin giriştiği manasız teşebbüslerdir...» (5).

- (3) Chase - C. R. Ducat, The Constitution, 1978 Princeton University Press, s. 221; İ. Arsal, Amerikan Anayasası ve Federal Yüksek Mahkeme, AÜHF Yayını, Ankara 1958, s. 87.
- (4) B. Çağlar, Parlamento ve Anayasa Mahkemesi, Teori ve Pratikte Anayasa Yargısının Sınırları Sorunu, Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi Yayınları No: 7, Ankara 1987, s. 137.
- (5) Kararla ilgili geniş bilgi için bkz. D. P. Currie, The Constitution in the Supreme Court, University of Chicago Press 1985, s. 66 vd.; K. C. Wheare, Modern Anayasalar, (Çev.: M. Turan), Değişim Yayınları, İstanbul 1984, s. 129 vd.; T. Feyzioğlu, age., s. 169 vd.; E. Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 1986, s. 349.

John Marshall'ın çok sade ve güzel üslûpla ifade ettiği bu hakikat, diğer birçok memleket mahkemeleri ve ilim adamları tarafından benimsenerek, siyasi iktidarın yargı denetimi yoluyla sınırlandırılması düşüncesinin yaygınlaşmasını sağlamıştır.

2. Siyasi İktidarı Sınırlandırıcı Yönüyle Anayasa Yargısı

Günümüz demokrasilerinin özelliği, çoğunluk yönetimine dayanmalarıdır. Diğer bir deyişle, en çok oyu alan vekâleti elde eder ve parlamentoda en çok sandalyesi olan yönetir (6). Acaba bu tür yönetimlerde çoğunluğun suistimallerine karşı azınlığın korunması gerekli değil midir? Diğer şekliyle, çoğunluğun istibdadını önlemenin yolları nelerdir? Montesquieu bu konuda şöyle bir çözüm teklif etmektedir: «Hür devletin meydana getirdiği kuvvet suistimalinin önlenmesi ancak bir kuvvetin, diğerini durdurması ile mümkündür (7). Daha açık bir deyişle, devletin temel hukuki yapısını kuran Anayasa ile kendisine çizilmiş yetki sınırını aşan bir kuvvet, diğer bir kuvvet tarafından durdurulmalıdır. Bu yönüyle, yasama tasarruflarının Anayasaya uygunluğunu sağlayıcı güç olarak karşımıza, Anayasaya uygunluk denetimi yapan mahkemeler çıkmaktadır. Bu mahkemelerin günlük siyasi hayat içerisinde pek çok etkisinin olması da, bu görevleri gereğidir.

3. Türkiye'de Anayasa Yargısı

Türkiye'de de Anayasa yargısının kurulması için gösterilmiş olan gayretler, politikanın yargı yoluyla denetlenmesi fikrine paralel olarak gelişmiştir. Gerçekten kanun koyucunun faaliyeti, mahiyeti icabı politik bir yöne sahiptir.

Bu faaliyetin yargı yoluyla denetlenmesi de politikanın, yargı fonksiyonunun denetleme alanına dahil edilmesi anlamına gelir. Gerçekte politikanın yargı yoluyla denetlenmesi kavramıyla, yargı fonksiyonunun politikaya karıştırılması kavramları birbirinden çok farklı şeylerdir (8).

Türkiye'de bu konudaki tartışmalar, Osmanlı Devletinin meşrutiyet sistemine geçişi ile başlamış ve Türk Anayasa Mahkemesinin kuruluşuna değin sürmüştür. Osmanlı'nın meşrutiyet sistemine geçişinden itibaren Anayasa rejimi katı, özel şekle tabi metinlerle düzenlenmiştir. Fakat, Anayasa yargısı açısından özel bir merci veya özel bir yargı yolu-

(6) G. Sartori, Demokrasi Kuramı, (Çev.: D. Baykal), Siyasi İlimler Türk Derneği Yayını, Ankara tarihsiz, s. 16.

(7) T. Feyzioğlu, age., s. 27.

(8) Ü. Azrak, Türk Anayasa Mahkemesi, İHFM, c. 28, sy. 3 - 4, s. 650.

nun belirlenememesi (9), bu tartışmaların hızlanarak devamına sebep olmuştur.

İlk Türk Anayasası olarak kabul gören 1876 (1293) tarihli Anayasanın 115 nci maddesinde, «Kanun-u Esasi'nin bir maddesi hiçbir sebep ve bahane ile tatil ve icradan ıskat edilemez» hükmü yer aldığı gibi, 116 ncı maddesinde de Kanun-u Esasi'nin katılığı, yani diğer kanunlardan ayrı bir şekilde değiştirilmesi gerektiği belirtilmektedir (10). Zikredilen maddeler, Anayasanın diğer kanunlara üstünlüğünü belirtmekte ama yargısal denetime hiç temas etmemektedir.

Görüldüğü üzere, 1876 tarihli Kanun-u Esasi Anayasa yargısı denetimine hiç yer vermemekte, buna karşılık Heyet-i Ayan'a tanınan yetki ile siyasi denetime belirli ölçüde müsaade etmiş bulunmaktadır. Söz konusu Anayasa 64 ncü maddesinde, Heyet-i Ayan'a, Heyet-i Mebusan kararlarını belirli ölçüde kontrol hakkı vermektedir.

Kuvvetler birliği ve meclis hükümeti sistemini kabul eden 1921 Anayasasında ise, Anayasa yargısı ile ilgili hiçbir hüküm bulunmamakta idi. Yalnız 7 nci maddesi ile (11), Anayasanın üstünlüğü prensibi arasında bir ilgi kurmak mümkün olabilir (12).

1924 Anayasası'nda getirilen düzenlemede, Anayasa yargısı ile ilgili açık bir ifade bulunmamakta idi. Fakat 103 ncü maddesinde, «Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun hiçbir maddesi, hiçbir sebep ve bahane ile ihmal ve tadil olunamaz. Hiçbir kanun Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na münafi olunamaz.» denmiştir. Diğer bir deyişle, kanunlar Anayasaya aykırı olamaz. Lâkin, aykırılığı kimin ne şekilde tesbit edeceği belli değildir. Bu durum, doktrin ve içtihat da farklı görüşlere sebep olmuştur.

Doktrin'in önemli bir kesimi, Anayasanın üstünlüğü ilkesi ile, kanunların Anayasaya aykırılığını ve Anayasanın ihmalini yasaklayan Anayasa hükmüne dayanarak; mahkemelerin kanunların Anayasaya uygunluğunu incelemek ve Anayasaya aykırı kanunları uygulamaktan kaçınmak yetkisine haiz olduklarını, haklı olarak savunmuştur. Buna karşılık, mahkemelerin böyle bir yetkisini reddeden görüşün de kuvvetli tarafları

(9) T. B. Balta, Türkiye'de Anayasa Yargısı (1), AHFD, c. 28, 1961, sy. 1-4, s. 547.

(10) Anayasa metni için bkz.: A. Ş. Gözübüyük - S. Kili, Türk Anayasa Metinleri, SBF Yayını, Ankara 1982, s. 23 vd.; S. Tanilli, Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1980, s. 3 vd.

(11) Madde metni için bkz.: A. Ş. Gözübüyük - S. Kili, age., s. 93.

(12) S. Armağan, Anayasa Mahkememizde Kazal Murakabe Sistemi, İÜHF Yayını, İstanbul 1967, s. 15; Y. Aliefendioğlu, Türk Anayasa Yargısında Denetim Yolu, DD, Yıl 4, sy. 54-55, s. 6.

mevcuttu. Bu görüşün en önemli dayanağı, Anayasanın 52 nci maddesinde belirtilen tüzüklerle ilgili hüküm idi (13). Görüş taraflarına göre, Meclis, Milli Egemenliği kullanan tek organdır, bu sebeple Meclis'in yaptığı kanunları, açıkca yetkilendirilmedikçe mahkemeler tetkik edemezler (14). Yargı organları bir iki küçük istisna dışında, bu dönemde kanunların Anayasaya uygunluğunu incelemeye pek yanaşmamıştır. Bazı ilk derece mahkemeleri bu yetkiyi kendilerinde görmüşse de, Temyiz Mahkemesi'nce kabul görmemiştir. Bu konuda ilk parıltı olarak kabul edebileceğimiz, Akşehir Asliye Hukuk Mahkemesi'nin 19.11.1949 tarih, 6206/6039 sayılı kararı ve 7.4.1952 tarih, 132/216 sayılı ısrar kararını; Temyiz Hukuk Genel Kurulu, 3.12.1952 tarih, 96/140 sayılı karar ile reddetmiştir (15). Özellikle temyiz mercilerinin menfi tutumları sebebiyle, var olan birkaç kıvılcım da alevlenmeden sönmüştür.

Danıştay konuya daha olumlu yaklaşmış bulunmaktadır. Kanunları Anayasa ile bağdaştıran bir yorum metodu uygulayan idari yargı mercii, bazı idari işlemler aleyhine yargı yolunu kapsayan kanunları, işlemin takdir unsuruna hasretmek suretiyle mânalandırarak ilgili idari merci kararlarını, kanuni şartların eksikliği sebebiyle iptal etmiştir (16).

Gerek doktrin, gerekse yargı içtihatlarında çokca tartışılmış olmasına rağmen, 1961 Anayasasında kadar Türkiye Cumhuriyeti'nde gerçek mânada Anayasa yargısı kurulamamıştır.

4. Siyasi Mücadeleler ve Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu

Anayasa yargısını gerçekleştirme yolunda ilk fikirler hukukçular çevresinden kaynaklanmıştır. Fakat, 1945'de siyasi hürriyetli demokra-

(13) 52. mad./son fıkra: Nizamnamelerin kavanine mugayereti iddia olunduktan, bunun mercii halli Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir.

(14) Tartışmalar ve fazla bilgi için bkz.: T. Feyzioğlu, age., s. 265 vd.; S. Armağan, (Kazai Murakabe) s. 16 vd.

(15) Söz konusu karara sebep olan olayda; bir köylü çocuğu, velisinin rızası olmaksızın, Teknik Ziraat Okulu'na kaydedilmiş, iki yıl sonra ise kaydı silinmiştir. Öğrenciye yapılan masraflar velisinden talep edildiğinde, veli kaydın rızası dışında yapıldığı gerekçesi ile ödemeyi kabul etmemiştir. İlk derece mahkemesi, ilgili kanunun Anayasaya aykırı olması gerekçesi ile davayı reddetmiştir. Temyiz incelemesinde, karar bozularak iade edilmiştir. İlk derece mahkemesinin kararında ısrarı sonucu, olay Hukuk Genel Kurulu'nda incelenmiş, Hukuk Genel Kurulu'da, alt mahkemeyi haksız bulmuştur. Kararla ilgili tartışmalar ve fazla bilgi için bkz.: S. Özçelik, «Karar İncelemesi», İHFM, c. XXI, sy. 1 - 4, s. 482 vd.; Hâkim A. R. Gür, Hukuk Devleti Kazai Murakabe, Çeltüt Matbaası, İstanbul 1958, s. 21 vd.; T. Feyzioğlu, age., s. 255 vd.

(16) T. B. Balta, agm., s. 550; T. Feyzioğlu, age., s. 257 vd.

tik rejim başladıktan sonra siyasi muhitler de artık Anayasa yargısı ile ilgilenir olmuşlardır. Çünkü, Anayasaya aykırılık özellikle siyasi haklar sahasında kendini gösteriyordu. İktidar partisinin üst yöneticileri, Meclis'in milli hakimiyet temsilcisi sıfatıyla yaptığı kanunların Anayasaya uygunluğunu inceleme konusunda son söz sahibi olduklarını ileri sürüyorlardı (17).

Buna karşılık, muhalefet partileri, siyasi çıkarları gereği bir Anayasa Mahkemesi kurulması gereğinde birleşiyorlardı. Tarafsız çevreler, özellikle baskı tedbirlerinin ağır sıkıntılarıyla karşılaşan basın çevreleri, muhalefetin bu isteğini destekliyordu. İkinci bir meclisin kurulması, insan hak ve hürriyetlerinin genişletilmesi yanında, bir Anayasa Mahkemesi'nin kurulması isteği, 1924 Anayasası rejiminin son yıllarında Anayasaya aykırı kanun ve tedbirlerin artması karşısında, siyasi mücadelelerin parolası haline gelmiş ve umumi efkârca da bütünüyle benimsenmiş bulunuyordu. Bu sebeple yeni bir Anayasanın hazırlanması halinde bir Anayasa Mahkemesi'nin kurulması fikri genel kabul görüyordu. Bu itibarla, 1961'de halk oyu ile kabul edilen Anayasada, Anayasa Mahkemesi kurulması emredilmiştir (18). Daha sonra, Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında, 22.4.1962 tarih, 44 sayılı kanunla, Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşu gerçekleştirilmiştir.

1982 Anayasası, 1961 Anayasasına oranla bazı değişiklikler getirmekle beraber, Anayasa yargısını esasta aynen kabul etmiş ve bu yargının Anayasa Mahkemesi'nce yürütülmesi kuralını korumuştur. 44 sayılı kanunu yürürlükten kaldıran 10.11.1983 günlü, 2949 sayılı kanun, Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşunu ve yargılama usullerini, 1982 Anayasasına göre yeniden düzenlemiştir.

II. TÜRK ANAYASA MAHKEMESİ VE SİYASET

1. Genel Olarak

Anayasa Mahkemesi, esas itibarıyla yasama tasarruflarının (kanunların, kanun hükmünde kararname ve vs.) Anayasaya uygunluğunu denetlemekle görevli bir yüksek mahkemedir. Kendine has birtakım özel-

(17) 1924 Anayasa rejimine ait Meclis İçtüzüğü (md. 37); encümenleri, ellerine gelen bir kanun tasarisinin önce Anayasaya uygunluğunu incelemeye, eğer aykırı kabul ediyorsa kanunu reddetmeye mecbur tutuyordu. İktidar ricalı bu şekilde bir denetimin esas ve yeterli olduğunu ileri sürüyorlardı.

(18) T. B. Balta, agm., s. 551.

İlklere sahip olsa da, özü itibarıyla bir yargı organıdır. Ünlü siyaset bilimci David Easton'a göre; yargı siyasi sistem içinde yer alan, onun içinde işlevini ve anlamını bulan bir «alt siyasi sistem»dir (19). Sistem ise, birlik ve tutarlılık halindeki yapıları kapsayan soyut bir bütündür. Bu maddede siyasi sistem, devletin siyasi yapısını, oluşumunu, devletin diğer fonksiyonları ile ilişkisini düzenleyen kurallar ile Anayasa dahil pozitif hukuk normlarının içinde yer aldığı çok geniş bir alanı ifade etmektedir. Bu yönüyle, siyasi sistemin konusu siyasi yapıdır, ekonomik yapı ile siyasi sistemin hiçbir ilgisi yoktur.

Yine Easton'a göre; Yargı, tüm toplum adına verilen ve uygulanan ve sistem üyelerinin çoğunluğu tarafından emredici olarak kabul edilen siyasi kararları veren merkezlerden birini oluşturmaktadır. Yargının verdiği kararlar toplumun hemen tüm üyelerini ilgilendirmekte ve bu üyelerin davranışlarını etkilemektedir. Bu sebeple yargının işlevi, çeşitli zıt isteklerden doğan anlaşmazlıklara bir çözüm getirmek, kaba kuvvetten çok meşruiyet öğesinin aracılığı ile, sistemdeki gerilimleri hafifletmektir (20). Bu açıdan anayasa yargısı organı, siyasi yöneticiler kadar geniş bir yetki alanı bulunmasa da, tüm toplum adına karar veren merkezlerden biri olmaktadır (21).

Anayasa yargısı, kanun devleti anlayışının terk edilerek, hukuk devletin gerçekleştirdiği oranda yaygınlaşmakta ve gelişmektedir. XIX. yüzyılda liberalist düşüncelerden kaynaklanan kanun anlayışına göre, hürriyetlerin en büyük güvencesi, yasama organınca düzenlenmeleri diğer deyişle kanunla korunmalarıdır. Bu dönemin kanun devleti anlayışı gereği, yasama organının üstün normlara aykırı düşen kanunlar ısdar etmesini engelleyecek veya yürürlüğe girmesi sonrası, üstün normlara aykırılığı sebebiyle etkisiz kılınabilecek bir mekanizma mevcut değildir. Bu dönemde insan hakları ve temel hürriyetler, özellikle azınlık hakları, parlamentodaki çoğunluk iktidarlarına karşı tam ve etkin bir şekilde korunamamıştır.

Bu tecrübelerin ışığında XX. yüzyılda yeni bir döneme girilmiş ve artık hürriyetlerin kanunlara karşı korunması gerektiği düşünülmeye başlanmıştır. Bu gelişme, yasama organının iradesini denetleyecek, onu üstün hukuk kurallarına ve Anayasaya saygıya zorlayacak yüce bir makamın varlığının kabul edilmesine yol açmıştır. Bu gelişme hukuk devletine geçiş ile tamamlanmış bulunmaktadır. Çünkü hukuk devletinde,

(19) B. Daver, Anayasa Mahkemesi Yargıcı (Üyesi), Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi Yayınları, No: 7, Ankara 1987, s. 12.

(20) A. Ünsal, Siyaset ve Anayasa Mahkemesi, Ankara 1980, s. 24.

(21) A. Ünsal, age., s. 25.

normlar hiyerarşisinin (normlar piramidinin) en üstünde Anayasa yer alır ve bütün diğer hukuk kuralları geçerliliklerini bundan alırlar. Günümüzde artık, Anayasa mahkemelerinin kuruluşu ile yasama tasarruflarının Anayasaya uygunluğunu denetleyecek ve sağlayacak mekanizma gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Anayasa yargısı denetiminin benimsenmesi ile, hukuki ve teknik sorunlar da giderek artmaktadır. Çünkü, parlamentonun, bir mânada siyasi tercihlerinin Anayasaya uygunluğunun denetlenmesi, hukuki ve siyasi sorunları birbirlerinden kesin çizgilerle ayırmayı bir hayli güçleştirmektedir (22). Yarı siyasi bir organ olduğunu bildirdiğimiz Anayasa Mahkemesinin, siyasi bir kurum ya da kuruluş olmadığını öncelikle belirtilmesinde yarar vardır. Bu yönüyle, Anayasa Mahkemesi üyesi bir politikacı değil, bir yargıdır. Siyasi sistem ve devlet yapısı içinde yeralsa da, Anayasa yargısının amacı siyaset yapmak değil, hukuk normlarını, Anayasa ve kanunları uygulamaktır.

Anayasa Mahkemesi yargıcı, Anayasaya uygunluk denetimi yaparken, şüphesiz bunu hukuki bir sorun olarak değerlendirir. Ancak, Anayasa hükmünün yorumlanmasının, belli dönemlerin politik dalgalanmalarından soyutlanabilmesi kolay değildir. Çünkü Anayasa yargılamasının bulunduğu her ülkede, verilen kararlar özü itibarıyla politik niteliktedir. Buradaki politik kelimesi partizanlık anlamına değil, denetlemeyi yapan kuruluşun bir tür siyaseti kararlaştırması anlamında anlaşılmalıdır. Bu da, Anayasaya uygunluk denetimi yapan mahkemeleri, diğer mahkemelerden ayıran özelliktir (23).

2. Anayasa Mahkemesinin Görev ve Yetkileri

Gerek 1961 gerekse 1982 Anayasalarında, Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkileri, esasta benzer şekilde düzenlenmiştir (24). Bu konuda her iki Anayasa arasında pek fark yoktur. 1982 Anayasasının hükümleri doğrultusunda hazırlanmış olan, 2949 Sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanununun 18 nci maddesinde, Mahkemenin görev ve yetkileri şöylece belirlenmiştir :

— Kanunların, Kanun Hükmünde Kararnemelerin, Türkiye Büyük

(22) E. Teziç, Kanunların Anayasaya Uygunluğunun «Esas» Açısından Denetimi, İHFM, c. Lİ, s. 1 - 4, 1985, s. 25.

(23) E. Teziç, agm., s. 29.

(24) E. Özbudun, (Anayasa), s. 356; L. Duran, Anayasa Mahkemesine Göre Türkiye'nin Hukuk Düzeni (I), AİD, c. 19, sy. 1, Mart 1986, s. 25; B. N. Esen, Anayasa Mahkemesine Göre Türk Anayasa Hukuku Anlayışı, Ankara 1966, s. 16.

Millet Meclisi içtüzüğünün veya bunların belirli madde ve hükümlerinin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılıkları iddiasıyla açılan iptal davalarına bakmak;

— Mahkemelerce kendisine Anayasanın 152 nci maddesine göre intikal ettirilen işleri ve Yüce Divan sıfatıyla çalışırken veya siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin davalarda aynı madde gereğince ön mesele olarak bakması gereken işleri karara bağlamak;

— Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu üyelerini Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi başkan ve üyelerini, başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay başkan ve üyelerini görevleri ile ilgili suçlardan dolayı Yüce Divan sıfatıyla yargılamak;

— Siyasi partilerin kapatılması hakkındaki davalara bakmak;

— Siyasi partilerin mali denetimini yapmak;

— Milletvekillerinin yasama dokunulmazlıklarının kaldırılmasına veya üyeliğin düştüğüne veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmayan Bakanların dokunulmazlığının kaldırılmasına Türkiye Büyük Millet Meclisince karar verilmesi hallerinde, ilgililerin Anayasa veya İktüzük hükümlerine aykırılık iddiasına dayanan iptal istemlerini karara bağlamak;

— Uyuşmazlık Mahkemesine Başkanlık edecek üyeyi kendi üyeleri arasından görevlendirmek;

— Anayasa ile verilen diğer görevleri yerine getirmek.

Anayasa Mahkemesi'nin görevlerinden bir kısmının ayrıntılı incelenmesini, konunun aydınlanması açısından gerekli görmektedir. Özellikle, siyasi partilerle ilgili alan önem arz etmektedir.

A. Siyasi Partilerin Denetimi

İkinci Dünya Savaşından sonra yapılan Anayasalarda Anayasa ko-yucu, siyasi partiler konusunu Anayasa müessesesi haline getirme çabaları içine girmiş ve siyasi partileri denetleyecek ayrı bir organ (Anayasa Mahkemesi veya Anayasa Konseyi) kurmaya çalışmıştır. Bu amaçla 1947 İtalyan, 1949 Alman «Bonn» Anayasaları ile Fransa Beşinci Cumhuriyet Anayasası olan 1958 Anayasasında siyasi partilerle ilgili düzenlemeler yer almıştır (25). Bu ülkelerden özellikle Almanya ve İtalya, geçmişte yaşadıkları tecrübelerin ışığında bir yandan siyasi partileri hükü-

(25) Bkz.: Y. Gürbüz, Anayasalar, Filiz Kitabevi, İstanbul 1981, s. 46 vd.

metlerin keyfi tasarruflarına karşı korumak, diğer yandan siyasi partilerin demokratik sisteme, hukuk devletine ve hürriyetlere karşı girişimde bulunmalarını önlemek için (26) Anayasalarında özel düzenlemelere yer vermişlerdir. Siyasi parti faaliyetlerinin ve kuruluşlarının Anayasaya uygunluğunu denetleme görevinin Anayasa Mahkemesi'ne verilmesi, bu konunun siyasi yapı açısından arzettiği hayati önem sebebiyledir. Çünkü çağımızdaki devletlerden bir mânada «siyasi partiler devleti» olarak söz edilmektedir (27).

Konu gerek 1961 ve gerekse 1982 tarihli Türk Anayasalarında da benzer şekilde ele alınmıştır.

1961 Anayasasında olduğu (md. 57) gibi 1982 Anayasası da, siyasi partileri denetleme yetkisini Anayasa Mahkemesi'ne vermiştir (md. 69). 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununun 98 nci maddesinde de konu benzer şekilde düzenlenmiştir (28). Anayasa Mahkemesi de konuya ilişkin bir kararında şöyle demektedir: «Bir siyasi parti kanunlara aykırı olarak kurulmuşsa, bunu tesbit edecek ve gereklerini yerine getirecek merci, herhalde Anayasa Mahkemesidir» (29).

a) Siyasi Partilerin Kapatılması

Yukarıda anılan hükümlerde de ifade edildiği gibi, Türk Anayasası, siyasi partileri kapatma yetkisinin Anayasa Mahkemesi'ne ait yetkilerden olduğunu bildirmektedir. 1982 Anayasasının 69 ncu maddesinde, Anayasada belirlenen sınırları aşan siyasi partilerin temelli kapatılacakları belirtilmektedir. Konu Siyasi Partiler Kanununda daha geniş bir düzenlemeye kavuşturulmuş ve Kanunun dördüncü bölümünde belirlenen yasaklara aykırı davranan siyasi partilerin Anayasa Mahkemesi'nce kapatılacakları bildirilmiştir.

Çoğulcu demokrasilerde, iktidar partisi veya partiler koalisyonunun

(26) B. Daver, Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler (Örnek Olaylar), Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi Yayınları, No: 5, Ankara 1986, s. 106.

(27) E. Özbudun, Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini, AÜHF Yayını No: 235, Ankara 1968, s. 1.

(28) Siyasi partilerin kapatılması, Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcivekilinin açacağı dava üzerine, Anayasa Mahkemesince, Ceza Muhakemeleri Usulu Kanun hükümleri uygulanmak suretiyle, dosya üzerinde inceleme yapılarak karara bağlanır. Anayasa Mahkemesi gerekli gördüğü hallerde sözlü açıklamalarını dinlemek için ilgilileri ve konu hakkında bilgisi olanları çağırır. Anayasa Mahkemesinin verdiği kararlar kendisindedir.

(29) AMK, E. 1983/2 (parti kapatma), K. 1983/2, k.t. 25.10.1983, AMKD, sy. 20, s. 356.

hakim olduğu yürütme organına böyle bir yetkinin verilmesi çok tehlikeli olurdu. Bu yetkiye sahip yürütme, kendi partisinin dışındaki partilere hayat hakkı tanımayabilirdi. Yasama organı açısından da aynı sakıncalar geçerlidir. Meselenin daha çok hukuki bir mesele olması sebebiyle, yargı organının, özellikle Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partileri kapatma yetkisine sahip olması en uygun çözüm olmaktadır. Çünkü, Anayasayı yorumlayabilen Anayasa Mahkemesi, bu yetkiyi diğer mahkemelere nazaran daha isabetli bir şekilde kullanabilecektir (30).

1962 yılından 1985 yılına kadar geçen süre içinde Anayasa Mahkemesi'nce oniki adet parti kapatma davasına bakılmış bunlardan, yedisi red edilmiş ve beş siyasi parti de kapatılmıştır (31).

Demokratik rejimin vazgeçilmez unsurlarından olan siyasi partileri kapatma yetkisinin Anayasa Mahkemesi'ne verilmiş olması, Yüksek Mahkemenin siyasi hayattaki etkilerinin belirgin örneklerindedir. Özellikle, geniş taraftar kitlesine sahip bir partiyi kapatabilmenin güçlüğü ve yankıları düşünülduğünde, konu daha da netleşmektedir.

Kararları ile siyasi hayatı derinden etkileyen Anayasa Mahkemesi'nin, siyasi kapsamlı kararlar verebilen bir yargı organı olduğunu söyleyebiliriz. Fakat, bu konuda şu farkın bilinmesinde yarar vardır; siyaset yapma ile siyaseti etkileme çok farklı şeylerdir ve farklı usullerle, farklı organlar tarafından ifa edilirler. Anayasa Mahkemesi ise, siyaset üreten bir organ değil, görev ve yetkileri sebebiyle siyasi hayatı etkileyebilen bir yargı organıdır.

b) Siyasi Partilerin Mali Denetimi

Anayasa Mahkemesi 1961 Anayasası döneminde verdiği bir kararda şöyle demektedir: «... Siyasi partilerin uyacakları kuralların Anayasada yer alması, bunların yine bir Anayasa hükmü ile gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesi'ne hesap vermek zorunda bırakılmaları, kapatılmalarının ancak Anayasa Mahkemesi kararına bağlı tutulması, Anayasa'ca demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez öğeleri olarak tanınmaları bunların, yardım derneği ya da sendika gibi üyelerinin yararlarını önde tutan kuruluşlar olmadığı gerçeğini ortaya koyar» (32). Anılan kararda da belirtildiği gibi, siyasi partiler kendine has

(30) D. Perinçek, Türkiye'de Siyasi Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması Rejimi, Sevinç Matbaası, Ankara 1968, s. 139.

(31) Geniş bilgi için bkz.: S. Armağan, Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1975, s. 211; Y. Aliefendioğlu, Anayasa Mahkemesinin İşlevsel Yönü, AİD, c. 19, sy. 1, Mart 1986, s. 49 - 50.

(32) AMK, Mali Denetim No: 1974/X, K. 1980/6, k.t. 13.5.1980, AMKD, sy. 18, s. 445.

özellikleri olan kuruluşlardır. Bu özellikleri sebebiyledir ki, mali konuda denetimleri özel hükümlere bağlanmıştır.

1961 Anayasasına paralel olarak 1982 Anayasasında, siyasi partilerin mali denetimlerinin Anayasa Mahkemesi tarafından yapılacağı bildirilmektedir (md. 69). Siyasi Partiler Kanununda da bu denetimin Anayasa Mahkemesi'nce evrak üzerinden yapılacağı, gerekli görüldüğü takdirde diğer araştırma ve incelemelerin yapılabilineceği bildirilmektedir (md. 75).

Denetimin amacının, siyasi parti gelirlerinin, Siyasi Partiler Kanunu 61 - 69 ncu maddelerinde belirtilen kaynaklardan elde edilip edilmediğini ve giderlerin anılan Kanunun 70 - 72 nci maddelerine uygun olarak yapılıp yapılmadığını belirlemek olduğu ifade olunmaktadır (Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü md. 17) (33).

B. Yasama Meclis Üyeleri İle İlgili TBMM Kararlarını Denetlemek

1982 Anayasasının 85 nci maddesine göre, «Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya üyeliğin düşmesine Meclisçe karar verilmesi hallerinde, karar tarihinden başlayarak bir hafta içinde, ilgili üye veya Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden herhangi biri, bu kararın, Anayasa veya içtüzük hükümlerine aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal istemini onbeş gün içinde karara bağlar.»

Anayasa koyucu TBMM üyelerini meclisteki çoğunluğun süstimallerine karşı koruyabilmek amacıyla dokunulmazlığın kaldırılması ile üyeliğin düşmesi kararlarını yargı denetimine tabi tutmuştur (34). Anılan Anayasa hükmü gereği bu görev, Anayasa Mahkemesine ait görevlerdendir. 1982 Anayasasının 85 nci madde gerekçesine atıfta bulunulan, 1961 Anayasasının aynı konudaki 81 nci maddesi gerekçesinde, «Dokunulmazlığın kaldırılması ehemmiyetli siyasi ve hukuki neticeler tevhit ettiği için bu kararlar aleyhine Anayasa Mahkemesine müracaat yolu açık bırakılmıştır.» denilmektedir. Madde gerekçesinde de ifade olunduğu gibi, Anayasa Mahkemesi'nin uğraştığı konuların siyasetle çok yakından ilgili olduğunda şüphe yoktur. Bu itibarla, Anayasa yargısı organı kararlarının siyasi ortamı yakından etkilediklerini söylemek pekala mümkündür.

Anayasa Mahkemesi'ne ait görevlerden olan üst düzey siyasi ve

(33) 3.12.1986 günlü, 19300 sayılı RG'de yayınlanmıştır.

(34) O. Aldıkaçtı, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1978, s. 280.

idari görevlileri, görevleriyle ilgili suçlardan dolayı yargılama yani yüce divan sıfatıyla yargılama halinde de, yukarıda bildirilen sonuçların geçerli olduğu kanaatindeyiz.

III. ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI VE SİYASET

1. Kararları Etkileyen Sebepler

Çağdaş toplumlarda hukuk devletini gerçekleştirmenin temel şartlarından biri haline gelen Anayasa Mahkemesi, hukuk ile siyaset arasında, çok özel bir alanda görev yapmaktadır. Alman Federal Anayasa Mahkemesi, 4.5.1955 tarihli konumuzla ilgili bir kararında şöyle demektedir; «Mahkeme, Federasyonun siyasi münasebetlerini düzenleyen (A., md. 59/2) bir milletlerarası hukuk anlaşmasını, Anayasa ile kıyaslamaya mecbur olduğu zaman, anlaşmayı ortaya çıkaran siyasi hareket durumunu, şekil verilen veya değiştirmeye teşebbüs edilen siyasi realiteleri gözden uzak tutamaz» (35). Benzer şekilde Kubalı; bir kanunun Anayasanın herhangi bir hükmüne aykırı olup olmadığını araştıran Anayasa Mahkemesi üyesi, Anayasanın ve kanunun alâkalı hükümlerine verdiği mânânın, Anayasanın ruhu hakkındaki anlayışının veya yorumunun tesiri altında kalacaktır. Bu anlayış ve yorum da konuya ilişkin bilgisine, sosyal, dini, ahlaki, siyasi hatta ideolojik kanaatlerine göre değişecektir, sözleri ile konuyu öz olarak ifade etmektedir (36).

Anayasa Mahkemesi yargıcı çok önemli ve özel bir alanda görev yapsa da, herşeyden önce içinde yaşadığı toplumun bir üyesidir. Bu sebeple de, toplumun belirli değerlerinden etkilenecektir. İnsanın bir anlamda duygusal varlık olması sebebiyle de, bu etkilenme hayatının her safhasında kendini gösterebilir. Dolayısıyla bu etki aynı yargıcın, olayları değerlendirme tarzını da belirli ölçülerde belirleyebilecek ve sonuç olarak yargıç, kararını böyle etkin bir atmosferde verecektir. Yüksek Mahkemenin, parlamentonun politik faaliyetinin eseri olan kanunları denetlerken, Anayasa dışındaki pozitif hukuk normlarının üstüne çıkarak adeta politik alana girmesi (37) halinde de konum aynı kalacaktır. Zira, toplumu etkileyen sosyal ve siyasi olaylar, normalen Anayasa yargılaması yapan kişileri de etkileyecektir. Bizce, Anayasa Mahkemesi üyesi de olsa, insandan bunun ötesinde bir güç ve tarafsızlık bekle-

(35) O. Bachof, Hukuk ve Siyaset Arasında Anayasa Mahkemesi Hâkimi, (Çev.: S. Armağan), Hıfzı Timur'un Anısına Armağan, İstanbul 1979, s. 132.

(36) H. N. Kubalı, Anayasa Hukuku Dersleri - Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler, Kutulmuş Matbaası, İstanbul 1971, s. 111 - 112.

(37) Ü. Azrak, agm., s. 652.

mek hayaldir. Normalde, bu denli tarafsızlık, yani toplum değerlerine ve toplumsal olaylara duyarsız kalma pek arzu edilen bir şey olmasa gerektir.

Anayasa Mahkemesi üyesi, kişiliğinden kaynaklanan bu etkiler dışında, pek çok olayın tesiri altında kalmaktadır. Bir A.B.D.'li yargıç John H. Clarke uzun yıllar önce bu gerçeği şöyle ifade etmiştir: «Heyhat, hepimiz toprak ananın basit çocuklarıyız, yargıç cüppesi giyenlerimiz bile...» (38). Kısaca, Anayasa yargılaması yapan yargıçlar da birer insandır ve kanun robotu gibi davranamazlar.

Anayasa Mahkemesi üyesinin kararlarını etkileyen dış etkenlerin başında ülkenin içinde bulunduğu genel siyasi şartlar gelmektedir. Olağanüstü siyasi şartların hakim olduğu dönemlerde hâkimlerin tam anlamı ile bağımsız davranmaları pek mümkün olamaz. Çünkü, herşeyden önce genel siyasi ortam yargıçı istemediği yönde zorlayabilir. Şahsi takdir ile önemli kararlar verebilme gücüne sahip Anayasa Mahkemesi yargıçların (39) böyle dönemlerde, siyasi otoritenin iradesine aykırı davranabilmeleri oldukça zordur. Bir alt siyasi sistem olan Anayasa Mahkemesi, kararları ile ana siyasi sistemde, aşırı gerilimlere yol açarak varlığını tehlikeye düşürmez (40). Yüksek Mahkemenin önceki dönemlerde verdiği kararlar da, belirli ölçüde Anayasa Mahkemesi yargıcını etkilemektedir. Özellikle, Türk Anayasasının 152 nci maddesinin 4. fıkrası hükmü (41) sebebiyle, konu Türk hukuku açısından oldukça önemli olmaktadır. Daha çok mahkemelerden gelecek Anayasaya aykırılık iddialarına ilişkin yargılamalar açısından geçerli olan bu kısıtlayıcı hüküm, iki yönlü etkiler doğurmaktadır. Anılan madde hükmü bir yönüyle, Anayasaya aykırılık iddiasında bulunacak kişi veya kurumların iradesini etkilemekte ve bunların Anayasaya aykırılık iddiasında bulunmalarını (sonuç olarak) engellemektedir. Diğer yönüyle de, Anayasa Mahkemesi'nin önüne gelmiş olsa bile, ilgi konuda mahkemenin karar vermesini engelleyerek, mahkeme üyelerinin konuya ilişkin görüşlerini beyan etmelerini engellemektedir. Netice de, on yıl gibi uzun bir süre adeta «donacak» bir karar verme durumu ile karşı karşıya kalan Anayasa Mahkemesi yargıcı, oldukça titiz davranmak zorunda kalacaktır. Bu da bir anlamda, politikanın, yargıyı yönlendirmesi anlamına gelebilir.

(38) H. Abraham, *The Judicial Process (Second Edition)*, Oxford University Press, London 1968, A. Ünsal, s. 179'dan naklen.

(39) H. Abraham, *age.*, s. 232.

(40) A. Ünsal, *age.*, s. 234.

(41) Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği red kararının Resmi Gazetede yayınlanmasından sonra on yıl geçmedikçe aynı kanun hükmünün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz.

2. Anayasa Mahkemesi Kararlarının Siyasi Hayatta Etkisi

Ülke düzeyinde politikanın belirleyicisi ve üreticisi konumunda bulunan parlamentonun, kararlarını Anayasaya uygunluğu açısından denetleyen Yüksek Mahkeme Anayasayı yorumlayan, devletin hukuki yapısına Anayasa doğrultusunda yön veren ve neticede Anayasanın koruyuculuğunu yapan bir organdır. Anayasa Mahkemesi, objektif ölçüler kullanarak ve ülke şartlarını gözönünde bulundurarak kanunların ve diğer yasama tasarruflarının Anayasaya uygunluğunu yargı yoluyla denetlerken, yasama organının Anayasanın kendisi için belirlediği alanlar dışına çıkmasını önler. Anayasada bildirilen temel hak ve hürriyetleri korur, çoğunluğun azınlığa tahakkümünü önler. Hukuk devletinin, koruyuculuğunu yapar ve güvencesini teşkil eder (42). Anayasa Mahkemesi 8.4.1963 tarihli bir kararındaki, «Anayasa Mahkemesinin görevi, Anayasa hukuku bakımından, Yasama Organını denetlemektir» (43) sözleri ile aynı konuyu teyit etmektedir.

Hemen her ülkede, Anayasa Mahkemesi kararlarının büyük çoğunluğu herkesi bağlayıcıdır, hatta kanun kuvvetindedir. Çünkü, herhangi bir yasama tasarrufunun iptali, o tasarrufun yürürlüğünü engellemesi yönüyle başlı başına bir kanun mahiyeti arzeder. «Anayasa Mahkemesi kararları, bir felaketi münferit hadise için değil, bilakis tahmin edilemeyen sayıdaki hadiseler için yıkanlar; şayet bu kararlar siyasi olarak yanlış iseler, bütün siyasi kurumlara zarar verebilirler; (siyasi olarak yanlış) burada, devlet idaresinin meşru siyasi vazifeleri ile keşişen mânadadır. Bu sebeple, yargının diğer dallarının hâkimlerinden daha fazla olarak Anayasa hâkimi kendi kararının neticesini - ekseriya başta gelen siyasi neticelerini - gözden uzak tutamaz, buna mezun değildir» (44). Bir baş yargıç 1819 yılında bu gerçeği şöyle ifade etmiştir. «We must never forget that it is a constitution we are exponnding» (Unutmamamız gerekir ki, yorumladığımız bir Anayasadır) (45). Bu yönüyle Anayasa Mahkemesi üyeleri, vatandaşın kadar ulaşan ve vatandaşın günlük hayatında etkiler doğuran kuralların, oluşumunda değilse bile geçerli olarak ayakta kalmasında, en az parlamento kadar ağırlığı olan özel bir «politik grup» sayılabilirler. Anayasa Mahkemesi de, izlenecek politikaların belirlenmesine katılmadığı için, politikayı belirleyen bir organ olmaktadır. Ancak aynı Mahkemenin, belirlenen politikaların geçerliliğinin-

(42) Bkz.: Y. Aliefendioğlu, (Denetim Yolu), s. 30.

(43) B. N. Esen, age., s. 13.

(44) O. Bachof, agm., s. 123 - 124.

(45) H. Triepel, O. Bachof, agm., s. 126'dan naklen.

de ve uygulanmasındaki büyük yetkileri sebebiyle bir anlamda «siyasi nitelik» kazanmakta olduğunu söylemek mümkündür (46).

3. Anayasa Mahkemesi Yorumları ve Siyasi Hayat

Anayasa Mahkemesi üyesi, bir yasama tasarrufunun Anayasa hükümlerine aykırı olup olmadığını araştırırken çoğu halde, Anayasayı ve ilgili tasarrufu yorumlamak mecburiyetinde kalır. Bu anlarda da, hâkimin kendi hukuk bilgisi, tecrübeleri ve bir yönüyle dünya görüşü kararını önemli ölçüde etkiler. Anayasa Mahkemesi kararlarında görülen «karşı oy» ibareleri bu gerçeğin en belirgin delilidir. Anayasa Mahkemesi üyesi, bir Anayasa hükmü veya kanunu yorumlarken, yasama organının yetki sınırını aşıp aşmadığını belirlemek zorundadır. Aynı hâkim bu işi yaparken siyasal bir yorum yapmak durumunda kalacak ve Anayasa koyucusu ile kanun koyucusunun gerçek irade ve amaçlarını araştırmak isteyecektir. Bu yorum faaliyeti sırasında, kendisini Anayasa koyucunun yerine koymak eğiliminde olacaktır. Bu anda da normal yargı fonksiyonunu aşarak, siyasi alana kayacaktır. Özellikle hâkim, hukuki sınırları aşarak kendi siyasi takdir ve tercihini Anayasa koyucu veya kanun koyucunun takdir ve tercihi yerine koyduğu andan itibaren, yasama yetkisi bir yönüyle (yani kanun yapma açısından olmasa da, kanunu yürürlükten kaldırma bakımından), siyasi sorumluluğu olmayan bir yargı organına, Anayasa Mahkemesi'ne geçmiş sayılabilir (47). Bir İngiliz yargıcının «Kanunların ne anlama geldiğini ben söyledikçe, onların kimin tarafından yapıldığı sözleri beni ilgilendirmez» (48) şeklinde beyanı, konuyu güzel bir üslupla dile getirmektedir. Anayasanın mahkemelerce yorumlanması anlamına gelen (yargı yorumu) konusunda A.B.D. uygulamaları açısından da, Yüksek Mahkeme yargıçlarından Mr. Frankfurter, «Yüksek Mahkeme demek, Anayasa demektir» (49) derken aynı konuya temas etmektedir.

Anayasa Mahkemesi bir davaya bakar iken, Anayasanın herhangi bir maddesinin ne anlama geldiği sorunu ile karşı karşıya geldiği zaman, herşeyden önce ilgi konunun sınırlarını belirlemek ve özellikle yasama organının yetki sınırlarını aşıp aşmadığını tesbit etmek zorunda-

(46) Bkz.: M. Soysal, Dinamik Anayasa Anlayışı - Anayasa Dialektiği Üzerine Bir Deneme, Sevinç Matbaası, Ankara 1969, s. 99.

(47) M. Kapanı, Kamu Hürriyetleri, Altıncı Baskı, AÜHF Yayını No: 453, Ankara 1981, s. 296 - 297.

(48) Devlet Yönetiminde Hâkimlerin Rolü, Rt. Hon. Lord Diplock LLD (Çev.: T. Akgüner), İHİD, Yıl 1, sy. 2, Ağustos 1980, s. 20.

(49) M. C. Vernon, Devlet Sistemleri - Mukayeseli Devlet İdaresine Giriş, (Çev.: M. Soysal), Sevinç Matbaası, Ankara 1961, s. 143.

dir. İşte bu da, Anayasa Mahkemesi'nin, Anayasayı yorumlamasının temel sebeplerindedir (50). Herşeye rağmen, Anayasa koyucunun bu alanda sınırsız yetkiye sahip olmayıp, en başta Anayasanın sözüyle ve ruhuyla sınırlı olduğunun bilinmesinde de fayda vardır. Konuyla ilgili olarak A.B.D. Yüksek Mahkemesi 1937 tarihli The Jones and Lavghlin Steel Corporation davasında şunları söylemiştir: «Hiç şüphesiz bu yetkinin alanı sahip olduğumuz ikili hükümet sisteminin ışığı altında ele alınmalı ve karmaşık olan toplumumuz açısından, Eyaletlerarası ticaret üzerine etkileri çok uzak ve çok dolaylı olacak olanları kapsayacak biçimde yorumlanmamalıdır. Böyle yorumlanırsa ulusal olanla yerel olan arasındaki fark gerçekte ortadan kalkar ve tümüyle merkezileşmiş bir hükümet yaratılır (301 U.S. I sayfa 37'de)» (51). Yine Federal Yüksek Mahkeme «Grompers, v.; U.S. davasında, Anayasa hükümlerinin muayyen kalıplar içerisinde şekillendirilmiş riyazi formüller olmayıp yaşayan müesseseler mahiyetinde olduklarını; bu hükümlerin ihtiva ve ifade ettikleri mânanın formel değil hayati olduğunu ve binaenaleyh hükümleri meydana getiren kelimeleri bir lügat yardımı ile çözmeğe çalışmakta fayda olmayacağını fakat kelimelerin menşelerini ve gelişmelerini de nazarı itibare almak icap ettiğini kararında zikretmiştir (58 L. Ed. 1115)» (52).

Türk Anayasası, yasama organının yorum yetkisini kabul etmemiş olması sebebiyle bu konuda son ve tek yetkili merci Anayasa Mahkemesi olmaktadır (53). Anayasa Mahkemesi çeşitli dönemlerde verdiği kararlarıyla hem uygulamaya ışık tutmakta, hem de gereken hallerde yasama organına çeşitli ikazlarda bulunmaktadır. Yapılan denetimin bir yerindelik denetimi değil, tamamen hukukilik denetimi olması, Mahkemenin yasama organı gibi davranmasını engellemektedir. Fakat, kararları ile Anayasa hükümlerini mânalandırması yönüyle, bu alanda da oldukça etkili olduğu söylenebilir. Örneğin Anayasa Mahkemesi, Anayasanın 138 nci maddesinin birinci fıkrasının (54) ne anlama geldiği konusunda çıkan bir tereddüde cevap olarak şunları söylemiştir: «Anılan kuralın amacı, yargı yerlerini dışardan gelecek etkilerden korumak ve olayı hukuki ölçülere göre değerlendirerek kendi kanılarınca hükme bağlamalarını sağlamaktır» (55). Dileğimiz, Anayasa Mahkemesi'nin kendi-

(50) Bkz.: K. C. Wheare, age., s. 130 vd.

(51) K. C. Wheare, age., s. 140.

(52) İ. Arsel, age., s. 67.

(53) Y. Yayla, Anayasa Mahkemesine Göre Cumhuriyetin Özü, Hıfzı Timur'un Anısına Armağan, İstanbul 1979, s. 975.

(54) «Hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler.»

(55) AMK, E. 1984/10, K. 1985/2, k.t. 22.1.1985, AMKD, sy. 21, s. 34.

sine Anayasa ile tanınan yetki sınırlarını aşmaması ve çözümü oldukça zor siyasi polemiklerden uzak durmasıdır (56).

SONUÇ

Ülkemizde 1961 Anayasası ile birlikte kabul gören Anayasa yargısı, zamanla demokratik hukuk devletinin koruyucusu haline gelmiştir. Özellikle bağımsız ve tarafsız bir yargı organı olan Anayasa Mahkemesi'nin, Devlet adına hareket eden ve yine Devlete ait yetkiler kullanan makamlar arasında denge sağlayıcı bir rol üstlenmiş olması, hukuk devleti ilkesinin ve demokrasinin yaşamasında büyük katkılar sağlamıştır. Bu yöndeki kararları ile Yüksek Mahkeme, siyasetin oluşumunda olmasa da yürütülmesinde oldukça ehemmiyet arz etmektedir. Çünkü, mevcut siyasi ortamı belirleyen kararların Anayasaya aykırılığı halinde, iptal edilerek yürürlüğüne son verme bu Mahkemenin görevlerindedir.

Anayasa Mahkemesi içinde yer aldığı siyasi sistemin bir alt sistemini meydana getirmektedir. Yüksek Mahkeme, toplum adına kararlar veren ve bu kararları ile de mevcut siyasi yapıyı etkileyebilen bir organdır. Mahkeme, daha çok ülkede meydana gelebilecek çoğunluk istibdatlarına karşı gerçek bir teminat teşkil etmekte ve Anayasa ile belirlenen sınırların korunmasını sağlamaktadır.

Adeta siyasetle hukukun iç içe geçtiği bir nokta da görev yapan Anayasa Mahkemesi üyelerinin, ülkenin sosyal ve siyasi ortamından etkilenmeleri oldukça normaldir. Arzu edilen, bu denli önemli görevlere haiz kişilerin, kendilerini ve kurumlarını keskin siyasi tartışmalardan uzak tutmalarıdır.

Anayasa Mahkemesi kararlarında yeralan ve Anayasanın yorumlanması anlamına gelen «yargı yorumu», Anayasanın tartışmalı hükmü konusunda son söz mânasındadır. Mahkemece yapılan denetim her ne kadar hukukilik denetimi de olsa, sonuç itibarıyla kesin ve bağlayıcı olması sebebiyle siyasi ortamı yakından etkileyecektir. Bu sebeple de, Anayasa Mahkemesi gerek Anayasayı, gerekse herhangi bir yasama tasarrufunu yorumlar iken, gereken özeni göstermelidir. Yapılacak küçük bir yanlışlık, Yüksek Mahkemeyi keskin siyasi tartışmalar içine itebilir.

(56) Mukayeseli inceleme konusunda bkz.: B. Çağlar, Anayasa Yargısında Yorum Problemi Karşılaştırmalı Analizin Katkıları, İHİD, Yıl. 5, sy. 1-3, Aralık 1984, s. 3 vd.; C. Oktay, Anayasa Mahkemesi, İdari Yargı ve Ferdi Girişim Yolu İle Yapılan Denetim Deneyleri, AÜSBFD, c. 33, Mart - Haziran 1978, No: 1 - 2, s. 136 vd.

BİBLİYOGRAFYA (*)

- Abraham, Henry J.**, The Judicial Process (Second Edition), Oxford University Press, London 1968.
- Aldıkaçtı, Orhan**, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1978.
- Aliefendioğlu, Yılmaz**, Anayasa Mahkemesinin İşlevsel Yönü, AİD, c. 19, sy. 1, Mart 1986.
- Aliefendioğlu, Yılmaz**, Türk Anayasa Yargısında Denetim Yolu, DD. Yıl. 4, sy. 54 - 55 (Denetim Yolu).
- Armağan, Servet**, Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1975.
- Armağan, Servet**, Anayasa Mahkememizde Kazai Murakabe Sistemi, İÜHF Yayını, İstanbul 1967 (Kazai Murakabe).
- Arsel, İlhan**, Amerikan Anayasası ve Federal Yüksek Mahkeme, AÜHF Yayını, Ankara 1958.
- Azrak, Ülkü**, Türk Anayasa Mahkemesi, İHFM, c. 28, sy. 3 - 4.
- Balta, Tahsin Bekir**, Türkiye'de Anayasa Yargısı (I), AHFD, c. 28, 1961, sy. 1 - 4.
- Bachof, Otto**, Hukuk ve Siyaset Arasında Anayasa Mahkemesi Hâkimi (Çev. S. Armağan), Hıfzı Timur'un Anısına Armağan, İstanbul 1979.
- Currie, D. P.**, The Constitution In The Supreme Court, University of Chicago Press 1985.
- Çağlar, Bakır**, Anayasa Yargısında Yorum Problemi, Karşılaştırmalı Analizin Katkıları, İHİD, Yıl. 5, sy. 1 - 3, Aralık 1984.
- Çağlar, Bakır**, Parlamento ve Anayasa Mahkemesi, Teori ve Pratikte Anayasa Yargısının Sınırları Sorunu, Anayasa Yargısı, Mahkemesi Yayınları No: 7, Ankara 1987.
- Daver, Bülent**, Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler (Örnek Olaylar), Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi Yayınları, No: 5, Ankara 1986.
- Daver, Bülent**, Anayasa Mahkemesi Yargısı (Üyesi), Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi Yayınları, No: 7, Ankara 1987.

(*) Aynı yazarın birden fazla eserine atıf halinde yapılan kısaltmalar, parantez içerisinde gösterilmiştir.

- Ducat - Chase, R. Graig - W. Harold**, The Constitution, Princeton University Press 1978.
- Duran, Lütfi**, Anayasa Mahkemesine Göre Türkiye'nin Hukuk Düzeni (I), AİD, c. 19, sy. 1, Mart 1986.
- Esen, Bülent Nuri**, Anayasa Mahkemesine Göre Türk Anayasa Hukuku Anlayışı, Ankara 1966.
- Feyzioğlu, Turhan**, Kanunların Anayasaya Uygunluğunun Kazai Murakabesi, AÜSBF Yayını, Ankara 1951.
- Gözübüyük - Kili, A. Şeref - Suna**, Türk Anayasa Metinleri, SBF Yayınları, Ankara 1982.
- Gür, A. Refik**, Hukuk Devleti Kazai Murakabe, Çeltüt Matbaası, İstanbul 1958.
- Gürbüz, Yaşar**, Anayasalar, Filiz Kitabevi, İstanbul 1981.
- Kapani, Münci**, Kamu Hürriyetleri, Altıncı Baskı, AÜHF Yayını No: 453, Ankara 1981.
- Kıratlı, Metin**, Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi, Sevinç Matbaası, Ankara 1966.
- Kubalı, Hüseyin, Nail**, Anayasa Hukuku Dersleri - Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler, Kutulmuş Matbaası, İstanbul 1971.
- Oktay, Cemil**, Anayasa Mahkemesi, İdari Yargı ve Ferdi Gidişim Yolu İle Yapılan Denetim Deneyleri, AÜSBFD, c. 33, Mart - Haziran 1978, No: 1 - 2.
- Özbudun, Ergun**, Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 1986 (Anayasa).
- Özbudun, Ergun**, Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini, AÜHF Yayını No: 235, Ankara 1968.
- Özçelik, Selçuk**, Karar İncelemesi, İHFM, c. XXI, sy. 1 - 4.
- Perinçek, Doğu**, Türkiye'de Siyasi Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması Rejimi, Sevinç Matbaası, Ankara 1968.
- Rt. Hon. Lord Diplock LLD**, Devlet Yönetiminde Hâkimlerin Rolü, (Çev. T. Akgüner) İHİD.
- Sartori, Giovanni**, Demokrasi Kuramı, (Çev. D. Baykal), Siyasi İlimler Türk Derneği Yayını, Ankara Tarihsiz.

- Soysal, Mümtaz**, Dinamik Anayasa Anlayışı - Anayasa Dialektiği Üzerine Bir Deneme, Sevinç Matbaası, Ankara 1969.
- Tanilli, Server**, Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1980.
- Teziç, Erdoğan**, Kanunların Anayasaya Uygunluğunun «Esas» Açısından Denetimi, İHFM, c. Lİ, sy. 1 - 4, 1985.
- Unsal, Artun**, Siyaset ve Anayasa Mahkemesi, AÜSBF Yayınları No: 443, Ankara 1980.
- Vernon, Manfred C.**, Devlet Sistemleri - Mukayeseli Devlet İdaresine Giriş, (Çev. M. Soysal), Sevinç Matbaası, Ankara 1961.
- Yayla, Yıldızhan**, Anayasa Mahkemesine Göre Cumhuriyetin Özü, Hıfzı Timur'un Anısına Armağan, İstanbul 1979.
- Wheare, K. C.**, Modern Anayasalar, (Çev. M. Turan), Değişim Yayınları, İstanbul 1984.